

Vanhoja kirkkoteitä etsimään vaelluskäyttöön

LEO VÄYRYNEN

Vuonna 1997 Lapuan piispa Jorma Laulaja pyysi minua tutkijaksi vanhoja kirkkoteitä kartoittavaan projektiin. Kohteeksi otettiin Isonkyrön kirkolle johtaneet kirkkotiet keskiajalla ja uuden ajan alussa, jolloin suomenkielinen Etelä-Pohjanmaa kuului Pohjan Kyrön (myöh. Isokyrö) seurakuntaan. Tutkimuksen takarajaksi asetettiin vuosi 2004, jolloin Isonkyrön seurakunta juhli 700-vuotistalvataan. Avuksi sain työryhmän, johon kuului kotiseututyön, historianitutkimuksen, tielaitoksen, museolaitoksen ja teologian asiantuntijoita.

Aloite tuli kotiseutuväen piiristä, mutta ilman tuomiokapitulin vetovastuuta hanke olisi jäänyt nappuasteelle. Kimmokkeita vanhojen kirkkoteiden etsimiselle tarjosi luonnossa liikkuminen ja matkailun edistäminen, kirkkotietoiminnan kehittämisen, jumalanpalveluselämän uudistaminen ja kristinuskon riemuvuoden 2000 juhlinta. Roomalaiskatolisessa maailmassa vaellukset ovat olleet pyhiinvaelluksia vanhoja reittejä myöten pyhimysten muistopaikoille. Tämä oli tilanne Suomessakin keskiajalla. Uskonpuhdistuksen kirkossa pyhimyskultti lakkasi, ja pyhiinvaellusten tilalle tulivat kirkkotievaellukset oman seurakunnan kirkkoon.

Tutkimukseni Pohjan Kyrön kirkkotiet valmistui vuonna 2004 Lapuan hiippakunnan

tuomiokapitulin kustantamana. Tiekarttojen ohella se selvittää kirkkoteillä kulkevien elinkeinoja, maailmankuvaa, vaellusta kirkkoon ja osallistumista kulttiin. Loppuliitteessä on tietoja Isonkyrön tytärkirkoille johtaneista kirkkoteistä. Teoksessa esitellään, miten vanhoja kirkkoteitä voidaan paikantaa ja merkitä vaeltajien käyttöön ja mikä merkitys vaeltamisella on nykyihmiselle; tästä aihepiiristä näkökohtia seuraavassa.

KIRKKOTEIDEN JÄLJITTÄMISEN ONGELMA

Keskiajan tiet jaettiin Maunu Eerikinpojan ja kuningas Kristofferin maanlaeissa maakunnan yhteisesti ylläpitämiin maanteihin ja käräjäteihin sekä käyttäjiensä ylläpitämiin paikallisteihin, joihin luettiin kirkko-, kylä-, karja- ja myllytiet. Etelä-Pohjanmaan ainoa maantie oli Kyrönkan-kaan tie, joka johti Hämeenlinnasta 1300-luvun lopulla rakennettuun Korsholman linnaan. Kirkkoon kuljettiin myös kylä- ja maanteitä pitkin, missä niitä osui kohdalle. Vesitiet olivat käytettyjä, sijaitsihan kirkko usein joen tai järven rannalla. Pohjan Kyrön kirkko oli maakuntaa halkovan valtaväylän Kyrönjoen rannalla, joten Kyrönjoki sivujokineen oli luonnollinen kulkuväylä kirkolle.

Keskiajan paikallisteistä ei ole asiakirjoja eikä karttoja. Kuva niistä on rakennettava arkeologisen aineiston ja kansan välittämän tarinamateriaalin varaan. Jotakin voi päätellä myös myöhempien karttojen ja selvitysten pohjalta. Ovathan uudempien aikojen tieurat noudatelleet usein keskiaikaisia tai jopa muinaisen eräkauden riista- ja pyyntipolkujen pohjia.

Varhaisin painettu lähde on Jaakko Teitin mapajapaikkaluettelo (1556), mutta Pohjanmaan osalta se käsittää vain maininnan Kyrönkankaan tiestä. Myöskään Claes Claesson karttasarja 1600-luvun puolivälistä ei sisällä tietoja paikallisteistä. Karttoihin pääsivät lähinnä valtion, hallinnon ja puolustuksen kannalta tärkeät tiet. Paikallisteitä jäi merkitsemättä jo siksi, että ne olivat enimmäkseen talviteitä, joiden ottaminen kesällä piirrettyihin karttoihin oli sattumanvaraista.

Aikaa myöten ratsu- ja muita polkuja alettiin piirtää karttoihin. Ruotsin Valtionarkistosta löysin muutamia Etelä-Pohjanmaasta tehtyjä karttoja 1700- ja 1800-luvuilta. Varteen otettavia karttoja on Uudenmaan maanmittauskonttorin arkistossa. Tiluskartoistakin on hyötyä. Niihin on piirretty tilusten rajalla olleita tai niiden halki johtaneita teitä. Karttojen antia voi täydentää tuomiokirjojen, painettujen säädöskokoelmien sekä maaherrain kirjeenvaihdon tiedoilla. Tieasiain valvonta kuului maaherralle vuodesta 1635 lukien. Näitä työläästi selvitettäviä lähteitä on hyödynnetty paikallishistorioissa, joiden anti vanhojen kirkkoteiden etsijälle on merkittävä. Isojakokartat ja niiden pohjalta piirretyt pienimittakaavaiset kartat antavat myös viitteitä kirkkopoluista.

Karttojen tarkkuus oli riippuvainen kartanpiirtäjän tunnollisuudesta. Asutuksen ulkopuolisia teitä linjattiin suurpiirteisesti. Vastoin määräyksiä kaikki kartoittajat eivät nimittäin itse liikkuneet maastossa vaan lähettivät sinne apulaisiaan tai nojautuivat paikallisten asukkaiden kertomuksiin.

Etelä-Pohjanmaan vähäkoskiset joet olivat käytettyjä väyliä vielä 1600-luvulla. Niitä piti keskeltä auki ”kuninkaanväylä”, joka varmistui myös kalan nousun yläjuoksulle. Jokia ei saanut padota kokonaan, väylän tuli olla 6–12 kyynärää leveä. Ranta-asukkaiden oli puhdistettava uoma ja ranta kivistä ja puista, koska suurimpia tavaraa kul-

jettavia jokiveneitä vetivät rannalta käsin hevoset. Jokiliikenteen merkitys väheni 1700-luvun alkuun mennessä jokien madaltumisen vuoksi lukuun ottamatta Kyrönjoen alajuoksua ja Lapuanjokea. Talvella joet muodostivat vilkkaasti käytetyt ja samalla riskialttiin jäätien, koska virtapaikoissa jää oli ohutta ja sulavesien reunustamaa. Hevolla ajelun vaaroista Kyrönjoen jäällä antaa osin väritetyn kuvan Giuseppe Acerbin retkikunnan matkaselostus vuodelta 1799.

Vielä 1600-luvulla kesätiet olivat soveltumattomia kärryillä ajeluun. Enemmän liikennöitiin talviteitä reellä ajaen. Kesäaikaan kuolleet haudattiin tilapäishautoihin kirkkoteiden varrelle ja vietiin vasta talvella kirkon multa. Näin myös tilapäishautausmaiden nimistä on mahdollista päätellä kirkkoteiden kulkua maastossa. Teiden kunto parani 1700-luvulla. Silloin oli koko maata palvelevia ja kestiekievareilla varustettuja kuninkaanteitä, maanteitä maakunnan tarpeisiin, kihlakunnan ja pitäjän teitä sekä kylien sisäisiä väyliä. Myös nämä tiet palvelivat kirkkoväkeä erityisten kirkkoteiden lisäksi.

Polut on merkitty uudemman ajan peruskarttoihin. Ikäihmiset osaavat näyttää maastosta niiden reittejä. Tietävien haastattelemisella alkaa olla kiire, sillä käytöstä poistuneet polut peittyvät nopeasti kasvullisuuden peittoon. Kansan muisti- ja perimätietoa kirkkoteistä on tallennettu perinne- ja muistitietoarkistoihin. Itselleni oli hyötyä Helsingin yliopiston Suomen kirkkohistorian osaston, Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran ja Museoviraston Kansatieteen osaston keräelmistä.

Maastossa voi jälkikäteenkin päätellä, mistä kirkkotie on kulkenut. On suosittu korkeita harjanteita ja soiden ylityksissä kapeikkoja. Soiden kuivatuksen yhteydessä paljastuneet pitkospuut kertovat tien paikan. Ammattikartoittaja pystyy paikantamaan soiden yli johtaneita polkuja ilmalavalokuvien perusteella. Kasvillisuus polkujen kohdalla on erilaista ja eriväristä kuin polkujen ympärillä. Teiden ikää voidaan selvittää tiearkeologisen tutkimuksen uusin menetelmin. Mallin tierauktion ajoittamisesta tarjoaa Jaakko Masosen tutkimus Hämeen Härkätien synnystä ja varhaisvaiheista (1989).

Vanhon kirkkoteiden etsijää palvelevat tiehistorialliset tutkimukset kuten Väinö Wallinin *Suomen maantiet Ruotsin vallan aikana* (1893), Juhani Viertolan *Kustavilaisen ajan maantierakennukset* (1980) ja Tiemuseon julkaisu *Pohjanmaan kautta* (1997).

KIRKKOTEIDEN MERKITSEMINEN

Oma ongelmansa on, mikä selvitetystä kirkkopoluista kannattaisi raivata ja merkitä vaellusväyläksi. Työssä tarvitaan seurakuntaväkeä, luonnonsuojelijoita, kotiseutuihmisiä, matkailualan ammattilaisia ja kylätoimikuntien jäseniä. Olisi hyödyllistä, jos kesäistä tiekirkkoa katsomaan tulevat turistit jalkautettaisiin ensiksi patikoimaan selkeästi merkitty ja opastetuin esitelty kirkkotien pätkä kirkolle. Näin he tutustuisivat paikkakunnan luonnon- ja kulttuurimaisemaan ja historiallisesti merkittäviin paikkoihin.

Lapuan hiippakunta järjesti vuonna 2001 kirkkotieseminaarin, jossa Tiehallinnon virkamies luennoi vanhojen kirkkoteiden merkitsemisestä. Yleisten teiden varsille pystytettäviin viittoihin tarvitaan Tiehallinnon lupa. Metsissä kirkkopolut voidaan merkitä vapaasti, tosin maanomistajan luvalla nekin. Polun kulku on saatettu osoittaa puihin kietaistuilla värillisillä teipeillä ja omatekoisilla viitoilla.

Yleisiä teitä osaksikaan noudattelevat kirkkotiet tarvitsisivat yhteisen viitan, jonka Tiehallinto hyväksyisi. Mallina voisivat olla tiekirkkoviitat sekä Hämeen Härkätien ja Kuninkaantien viitat, joissa on ruskealla pohjalla tien nimi ja tunnus, Hämeen Härkätiellä häränkallo ja Kuninkaantiellä kruunu. Kirkkotien viitassa tunnuksina voisivat olla tapulin huippu risteineen ja alla vaeltajan hahmo sekä tien nimi, esimerkiksi Pohjan Kyrön kirkkotie.

KUTSU VANHOILLE KIRKKOTEILLE

Suomalaiset ovat usein etsineet omaa onnenmaataan, kuka siirtolaisena naapurimaista tai valtamerten takaa. Tähän pitkään vaellukseen ovat liittyneet ne, jotka lentävät lomaillemaan aurinkorannoille, liikkuvat karavaanareina maanteillä, vetäytyvät kesämökeille luonnon rauhaan ja ajavat uskonnollisille suvijuhlilleen.

Miksi emme lähtisi vaeltamaan myös vanhoille kirkkoteille! Kaikkia polkuja ei ole mahdollista löytää, sillä monet ovat ruohottuneet, metsittyneet tai hävinneet viljelysten, rakennusten ja maanteiden alle. Porraskäytävät soilla ovat peittyneet turpeen alle tai lahonneet soita kuivatettaessa. Jotakin silti on mahdollista löytää. Osaksi taipaleita voi taittaa myös käytössä olevia lähiteitä pitkin.

Vaelluksia vanhoilla kirkkoteilla on järjestetty erityisesti eteläisessä Suomessa. Kun Lapuan hiippakunta täytti 50 vuotta 2006, juhluvuoden ohjelmaan sisällytettiin kirkkotievaelluksia. Maailmankatsomuksesta riippuu, mitä vanhoilta kirkkoteiltä lähtee etsimään. Ne tarjoavat mahdollisuuden hiljentymiseen ja terveysliikuntaan sekä tutustuttavat kulkijaa luontoon, kulttuuriin ja kirkolliseen perinteeseen kirkkojen, hautausmaiden ja muiden merkittävien paikkojen kautta, joita tienvarren opastaulut voivat esitellä. Vanhoilla kirkkoteilla yhdistyvät luontevalla tavalla luonnonsuojelun, matkailun, kotiseututyön ja seurakuntatyön intressit.

TK y, HuK, rovasti Leo Väyrynen on eläkkeellä oleva Helsingin yliopiston uskontotieteen opettaja ja Alavuden seurakunnan kappalainen.

• lm.vayrynen@hotmail.com